

PRIAMO NAJBLIŽŠIE K PRAVDE

Milan S. Ďurica

Jozef Tiso

v očiach neslovenských autorov

LÚČ

linea recta brevissima
priamo najbližšie k pravde

7

Milan S. Ďurica

Jozef Tiso

v očiach neslovenských autorov

LÚČ
Ústav dejín kresťanstva
Bratislava
2007

© Milan S. Ďurica, 2007

© LÚČ, vydavateľské družstvo Bratislava, 2007

Všetky práva vyhradené.

Vydal LÚČ, vydavateľské družstvo Bratislava,
Špitálska 7, 813 59 Bratislava v roku 2007
ako svoju 602. publikáciu,
v edícii *linea recta brevissima* ako 7. publikáciu.
Jazyková úprava Blažena Moravčíková

Prvé vydanie

48 strán

ISBN 978-80-7114-608-7

Predslov

Na tento rok 2007 pripadá stodvadsiate výročie narodenia Dr. Jozefa Tisu, jedného z najvýznamnejších slovenských politikov a štátnikov dvadsiateho storočia, ako aj šesťdesiate výročie jeho potupnej smrti na šibenici Justičného paláca v Bratislave, ktorý bol vtedy sídlom takzvaného Národného súdu.

Už sa v slovenskej tlači objavili a pravdepodobne sa ešte zjavia celkom protichodné hodnotenia tejto historickej osobnosti – od obdivovaného kandidáta na svätorečenie až po vojnového zločinca – ktorú však zo slovenských dejín vymazať nemožno. Takéto kontroverzné pohľady na Jozefa Tisu budú iste ešte dlho prítomné v našich médiách. Preto myslím, že na ich doplnenie a porovnávanie môže byť slovenskému čitateľovi užitočné zoznámiť sa aj s mienkami zahraničných neslovenských autorov, ktorí venujú pozornosť aj slovenským dejinám a predstavujú Jozefa Tisu svojim čitateľom tak, ako ho oni vidia. V tejto knižočke sprístupňujem slovenskému čitateľovi tri rozdielne stanoviská, ktoré sa nachádzajú v súčasnej, teda najnovšej zahraničnej literatúre.

Prvá stať obsahuje článok *Jozef Tiso* z pera svetoznámeho talianskeho katolíckeho autora Vittoria MESSORIHO, ktorý vyšiel v jeho najnovšej knižnej

publikácii *Emporio cattolico* koncom roka 2006. Je to štvrtý diel jeho série *Vivaio*, ktorej zväzky dosahujú aj osem vydaní, vyše milióna exemplárov, a boli preložené do desiatich jazykov.

V druhej stati sa nachádza článok o Tisovi *Jozef Tiso, slovenský mučeník*, ktorý Messori spomína. Napísal ho Rino CAMILLERI ešte v roku 2000 a uverejnil ho popredný časopis Združenia pre výskum a štúdium *Studi cattolici* v Miláne.

Tretím v poradí je čerstvý článok rakúskeho publicistu Wolfganga BAHRA *Tiso – slovenská trauma*, ktorý vyšiel v časopise *Die Furche* vo Viedni 1. marca 2007.

Štvrtú stať tvorí heslo *Tiso, Jozef* z veľkého medzinárodného encyklopedického diela *Biographisch-Bibliographisches KIRCHENLEXIKON (BBKL)*, ktoré vydáva nemecké vydavateľstvo Traugott Bautz Verlag, Herzberg. Jeho autorom je Lothar BILY. Nie je to katolícke vydavateľstvo, ale jeho lexikón je známy ako jedno z najserióznejších diel tohto druhu. Heslo, ktoré tu reprodukuje v slovenskom preklade, je bezpochyby najobsiahlejšie a historicky najfundovanejšie heslo vo svetovej encyklopedickej literatúre, nevynímajúc ani slovenskú.

V záverečnej stati reprodukuje článok *Dr. Jozef Tiso a jeho zásluhy o slovenský národ*, ktorý ako redakčný úvodník uverejnil český časopis *Nedělní hlasatel*, založený v roku 1891, vo svojom vydaní z 13. novembra 1994. A pripájam k nemu aj celkom zaujímavú báseň, ktorú český autor W. C. HRADECKÝ napísal

po Tisovej hanebnej poprave a neskôr už v exile doplnil záverečnými slohami.

Nestotožňujem sa totálne so žiadnym z týchto autorov, lebo nachádzame aj u nich rozdielne tvrdenia a nepodstatné nepresnosti, ktoré sú iba následkami nedostatočného informovania zahraničia z našej slovenskej strany. U každého z nich však je zrejmá poctivá snaha získať spoľahlivé informácie a na ich základe sa dopracovať k vyrovnanému úsudku.

Predkladáme teda slovenskej verejnosti týchto niekoľko textov z celkom odlišných uhlov pohľadu, aby si každý mohol porovnať ich predmet – historickú osobnosť Dr. Jozefa Tisu – s tým, čo sa o ňom písalo a píše na našom Slovensku. Lebo aj na tomto poli platí naša ľudová múdrosť, že „viac očí viac vidí“.

Milan S. Ďurica
29. marca 2007

VITTORIO MESSORI

Jozef Tiso

Bolo skoré ráno 18. apríla 1947. Na dvore bratislavského súdu vo vtedajšom Česko-Slovensku bolo vidieť asi šesťdesiatročného muža zavalitej postavy, ktorého sprevádzal kapucínsky mních. Muž vystupoval po schodíkoch na popravisko, kde sa týčila šibenica. Podľa oznámenia tlačových agentúr „sa tvár odsúdca stiahla v hroznom kŕči až sedem minút po tom, čo sa mu pod nohami otvoril drevený príklop prepادلiska. Až potom mu vypadol ruženec, ktorý pevne zvieral v rukách“.

Jeho sudcovia zvolili popravu obesením preto, lebo sa považovala za potupnejšiu ako zvyčajná poprava zastrelením. Okrem toho sa konala takým spôsobom, aby smrť nenastala okamžite, ale aby odsúdený naposledy vydýchol v trápení a v hrozných mukách. Ako v ten deň písal *Osservatore Romano*, tým, čo ho odsúdili, nešlo o spravodlivosť, ale o politickú pomstu. Muž odvisnutý na šibenici bol kňaz, monsignor Jozef Tiso, ktorý od roku 1938 až do roku 1945 stál najprv na čele slovenskej vlády a potom sa stal prezidentom Slovenskej republiky, ktorej sa podarilo oslobodiť od núteného zjednotenia s Českom.

Reč je tu o ňom preto, lebo tých pár zbežných riadkov, ktoré sú mu venované v nielen talianskych historických publikáciách, robia z tohto kňaza na-

cistu, horlivého Hitlerovho spolupracovníka, akúsi bezmocnú bábkú na čele rovnako bezmocného štátu, ktorý úplne ovládalo Nemecko. Podľa komunistickej propagandy, ale vo všeobecnosti aj podľa propagandy „ľavice“, ak už nemáme hovoriť o takzvanom „dospelom katolicizme“, prítomnosť kňaza, ktorého navyše ani cirkevná hierarchia neodvrhla, na vrchole vedenia podobnej krajiny potvrdzuje solidaritu, ak nie rovno symbiózu medzi katolicizmom a národným socializmom. Je to ďalší dôvod, vďaka ktorému možno obviniť Katolícku cirkev Pia XII. z napomáhania hitlerovskému režimu aj preto, lebo pápež Pacelli ho pri príležitosti zvolenia za slovenského prezidenta poctil pápežským Breve. Máme teda dobré dôvody na to, aby sme sa zamysleli nad tým, ako to v skutočnosti bolo: nejde predsa o dajakú zanedbateľnú udalosť, ktorá sa stala v nejakej bezvýznamnej krajine, ale o hľadanie pravdy a spravodlivosti na tej stránke histórie, ktorá sa desaťročia účelovo zneužívala proti katolicizmu.

Prirodzene, iróniou je to, že „čiernu legendu“ o monsignorovi Tisovi bez milosti a vždy pohoršlivo využívala práve nomenklatúra komunistického Česko-Slovenska. Išlo totiž o režim, ktorý patril medzi tie najkrutejšie a mal veľmi úzke prepojenia s Moskvou. Veď „Hitlerov priateľ“ si povraz šibeniце zaslúžil, ako aj večnú hanbu! Česť a sláva Stalínovým pochlebovačom! Skrátka, bola to najlepšia kazateľňa na poučné kázne.

Rino Camilleri pred niekoľkými rokmi publikoval v mesačníku *Studi cattolici* článok o kňazovi Tisovi. Tento článok predstavuje jeden z ojedinelých prípadov, ktorými sa porušilo mlčanie o tom, čo sa stalo na Slovensku. „Je to krajina, ktorú my tak málo poznáme, že si ju mýlime so Slovinskom. Táto krajina by však mala priťahovať našu pozornosť, aspoň pozornosť katolíkov. Tento národ v srdci Európy (zemepisný stred nášho kontinentu sa nachádza v jednej slovenskej dedinke) je príkladom odvážnej vernosti, niekedy až hrdinskej vernosti rímskokatolíckej viere. V Katolíckej cirkvi vždy videl jedinú inštitúciu, ktorá mu umožnila zachovať si identitu, počnúc jazykom. Nie náhodou sú jeho prvými a najdôležitejšími literárnymi pamiatkami liturgické texty, preklady z Biblie a ľudové životopisy svätých. A takisto nie je náhoda, že v novoveku stáli pri vzniku autonómie a nakoniec aj pri zrode slovenskej slobody práve duchovní.“

Kňaz Andrej Hlinka na začiatku 20. storočia založil Ľudovú stranu; práve on neskôr získal schválenie a rady od dona Sturzu. Otec Hlinka bol a až do konca zostal duchovným, ktorého jeho ľud prechovával v úcte nielen pre jeho politickú činnosť, ale aj pre jeho nezvyčajné zanievanie, s akým vykonával a podporoval sociálne zameranú činnosť a pomoc. Bol verným mužom Cirkvi a zástancom bezpečnej katolíckej pravovernosti. Svojej strane vdýchol ducha sociálnej náuky Cirkvi, pričom vylúčil akékoľvek násilie a extrémizmus. Slovensko bolo v tom

čase ovládané Uhorskom v mocenskom systéme habsburskej ríše a stále ho ohrozovali silní susedia – Rusko, Nemecko a Poľsko. Pre svoju krajinu však Hlinka neoblomne žiadal slobodu.

Keď vypukla 1. svetová vojna, Slovensko postihol rovnaký osud ako celé Rakúsko-Uhorsko. Túžba po autonómii bola taká silná, že mnohí odišli do krajín Dohody a vytvárali oddiely, ktoré bojovali proti cisársko-kráľovskej monarchii dokonca aj na talianskom fronte.

Po konci vojny sa víťazi na ruinách rozpadnutého impéria snažili izolovať Nemecko tak, že vytvárali nárazníkové štáty. Slovensko sa práve oslobodilo od Maďarov, ktorí sa im okrem svojho jazyka snažili nanútiť ešte aj vlastných biskupov. Spojenecké mocnosti sa rozhodli, že Slovensko spoja s Českom, a tak založili umelú Česko-Slovenskú republiku. Slovensko toto spolužitie znášalo ťažko aj preto, lebo jeho pevný katolicizmus naďalej prevažne sedliackej krajiny začalo ohrozovať Česko, krajina Jana Husa a slobodomurárstva. Slobodomurárske lóže v Prahe mali taký silný vplyv, že stáli na počiatku vnúteného zjednotenia. Nacistický cyklón, vo svojej expanzívnej politike tolerovaný „demokratickou“ Európou, si však vyžiadal Sudety, kde sa hovorilo po nemecky, a ovládol to, čo zostalo z Česka. To sa zmenilo na „Protectorát Čechy a Morava“.

Keď zomrel Mons. Hlinka, za ktorým trúchlil celý národ (a uctila si ho aj Svätá stolica, ktorá ho vyme-

novala za apoštolského protonotára), zodpovednosť za Ľudovú stranu prešla na vtedy ešte mladého Jozeфа Tisu. Všetci ho volali „monsignor“, aj keď odmietol prijať tento titul, ktorý mu pápež udelil *motu proprio*. Tiso nemal rád honosné tituly. Získal doktorát z teológie, jeho život aj myšlienky boli bezúhonné; až do konca života svoje politické poslanie spájal s pastoraálnou zodpovednosťou v jednej malej farnosti, lebo chcel ukázať, že je predovšetkým kňaz. V rodine mal dávnych benátskych predkov. Keď Hitler ničil Česko-Slovensko, dal si ho predvolať a navrhol mu tri možnosti: buď nacisti obsadia aj Slovensko a urobia z neho protektorát, alebo si ho rozdelia medzi sebou jeho susedia, alebo okamžite vyhlási nezávislosť, ktorú bude Nemecko rešpektovať. Nemcov totiž toto chudobné územie bez priemyslu nezaujímalo; navyše bolo osídlené slovanským obyvateľstvom, ktorým nemeckí „árijskí“ rasisti pohrdali.

Monsignor Tiso predniesol tieto Hitlerove alternatívy slovenskej krajinkej vláde a parlamentu, ktorý sa medzičasom vytvoril. Zhromaždenie jednohlasne schválilo nezávislosť. Urobili to veľmi rýchlo, lebo nemecké vojnové lode na Dunaji mierili delami na bratislavské verejné budovy. Hitler sa totiž ponáhlal, chcel, aby zmizol aj posledný kus Česko-Slovenska. Aj keď slobodné Slovensko vzniklo na základe nacistického vydierania, vyšlo z dlhodobej a hlbokej túžby ľudu po osamostatnení. Preto teda nešlo o umelý štát. To dokazuje aj fakt, že zakrátko

jeho existenciu uznalo mnoho štátov sveta, vrátane Svätej stolice a Sovietskeho zväzu, a že v Ústave SR schválenej parlamentom sa už v prvom článku zakotvovala Božia zvrchovanosť, vernosť katolicizmu a dodržiavanie ľudských práv.

Kresťanskými princípmi sa inšpirovala nielen oná ústava, ale explicitne aj celá legislatíva. Ako píše Milan S. Ďurica, emeritný profesor univerzity v Padove, v súčasnosti pôsobiaci na univerzite v Bratislave, „k spravodlivému hodnoteniu morálneho profilu politického vedenia republiky, na ktorej čele bol Tiso, prispieva jeden fakt spomedzi mnohých: počas šiestich rokov celého trvania republiky napriek vojnovým časom nebol nikto popravený. Úcta k ľudskému životu stála nad najvyššími záujmami štátu vo vojnovom stave“. Ten, ktorého komunisti obesili ako vodcu „krvavého režimu“, v skutočnosti nikoho nezabil, ba vyvinul všetko možné úsilie, aby sa čo najmenej musel prispôbovať tlakom hrozného suseda a aby sa vyhol jeho nárokom diktovať predpisy. Tiso bol týmto diktátom pritlačený k múru: buď nezávislosť a spojenectvo, alebo vojenská okupácia. Tiso si ako realisticky zmýšľajúci kresťan vybral cestu menšieho zla. Bol presvedčený o tom, že Slovensko ako samostatný štát bude mať určité možnosti pre manévrovací priestor.

Viackrát sa vyznal z toho, že do politiky šiel z nevyhnutnosti, že ho hnala túžba pomôcť milovanej, ale stále ponižovanej vlasti. Vždy však zdôrazňoval, že

radšej by bol dal prednosť kňazskému povolaniu a venoval sa pastorálnej činnosti. Ako sme už spomenuli, nikdy sa nevzdal zodpovednosti za farnosť a v úplnej diskrétnosti sa venoval veľkorysému milosrdenstvu voči mnohým chudobným ľuďom. Hitler nenávidel všetkých kňazov a tohto zvlášť, lebo ho pokladal za podozrivého a zákerného, preto ho viac ráz aj tvrdo pokarhal. A bol by sa rád Tisu zbavil, avšak nebolo za neho náhrady, lebo nikto iný z jeho ľudu sa netešil takej úcte a charizme ako on. Jeho odvolanie alebo dokonca poprava by bola bývala vyvolala vzburu, a to si Nemecko nemohlo dovoliť ani vzhľadom na ochranu vojenských ciest a komunikácií smerom na Ukrajinu.

V hlavnom meste štátu, v Bratislave, boli na dennom poriadku sťažnosti nemeckého vyslanectva na miestnu politiku, ktorú vyslanectvo považovalo za „ústupčivú a slabú“. Nacistom sa podarilo postaviť proti kňazovi a prezidentovi republiky jeho vlastných ministrov, ktorí sa správali ako infiltrovaní ľudia majúci dôveru hitlerovského režimu. Tiso potom musel čeliť nielen vnútornej klike kolaborantov, ale aj veľkej a vplyvnej nemeckej menšine, ktorá už stáročia žila na slovenských hraniciach (Bratislava má nemecký názov Pressburg) a ktorá prešla na stranu nacizmu.

Vláda a parlament boli činné až do poslednej chvíle a napriek autoritatívnym pokusom sa do konca jestvovania SR a v čo najväčšej miere dodržiavala demokracia zakotvená v Ústave Slovenskej republiky. Vláda i parlament sa usilovali napre-

dovať po bolestnej ceste menšieho zla aj v oblasti židovskej otázky. Nebolo síce možné ignorovať hrozivé nemecké tlaky, no vláda odmietla prijať rasovú a biologickú Hitlerovu teóriu, ktorá odporovala kresťanskému náhľadu. Definícia žida teda vychádzala len z hľadiska vierovyznania.

Nebolo to pokrytecké päťolizačstvo, ale opatrenie, ktoré umožnilo aspoň obmedziť dimenziu tragédie. Už sme spomenuli, že keby nebola bývala vyhlásená nezávislosť Slovenska, z tohto štátu by sa stal protektorát tretej ríše, tak ako z Česka a Moravy. V Protektoráte Čechy a Morava bola preto možnosť úniku pre Židov (tam podľa národnostného hľadiska!) nulová a deportovalo sa prakticky všetko židovské obyvateľstvo. V Slovenskej republike, kde bol na čele monsignor Tiso, bola situácia iná. Ešte v roku 1942 sa stanovilo, že za „Židov“ nemožno považovať tých, ktorí požiadali o krst pred rokom 1939, takže ich nemožno deportovať. Toto rozhodnutie priamo protirečilo nemeckej rasovej politike. Podľa nej bolo židovstvo „poškvrnou“, ktorú nemohla odstrániť ani voda kresťanského krstu. Preto sa diskriminácia a perzekúcia vzťahovala na každého, kto mal židovských predkov. Zákon monsignora Tisu však išiel ešte ďalej: nielenže vynímal z každého perzekučného opatrenia pokrstených Židov, ale aj členov ich rodín – manželov, manželky, potomkov, rodičov, aj keď sa nestali kresťanmi. Tak sa zachraňovali aj Židia, ktorí uzavreli zmiešané manželstvo: aj tu vidno jasný rozdiel medzi Slovenskom a Nemeckom.

Nakoniec sa vytvorila kategória, do ktorej sa dalo zahrnúť, teda „schovať“, všetko: Slováč „patriaci medzi hospodársky nenahraditeľné osoby“. Vďaka tomu sa na zoznam osôb nepodliehajúcich perzekúciám dostali tisíce a tisíce Židov aj s rodinami s odôvodnením, že ich odchod by vážne poškodil chod krajiny. Je zrejmé, že takáto legislatíva vyvolala hnev Berlína, ale aj napriek dvojznačnej vláde s infiltrovanými nacistami sa tento zákon dodržiaval skoro vždy najmä vďaka rozhodnosti a autorite monsignora Tisu. A navyše treba pripomenúť – dokazujú to napokon aj historické výskumy – , že ani Slováci, ani slovenská vláda netušili, že „ich“ deportovaní Židia smerujú do koncentračných táborov a budú vyhladzovaní. Nemci hovorili o „presťahovaní“, o „presídlení“ do Poľska na územia, ktoré bude vyhradené pre „vysťahovalcov“, aby tam oddelení od „árijskov“ žili autonómnym životom a organizovali si vlastnú predstavu o spolunažívaní ľudí.

Veľké problémy však nastali vtedy, keď na jeseň roku 1944 vypuklo na Slovensku povstanie. Komunistický režim z neho neskôr urobil hrdinský mýtus, na ktorom staval svoju legitimitu. V skutočnosti táto vzbura nevzišla z vôle slovenského ľudu – ten stál až do konca pri svojom prezidentovi v kňazskom habite – , ale bola dielom parašutistických oddielov Červenej armády, ku ktorým sa potom pridali malé skupiny miestnych komunistov.

Keďže sa stáva, že človek narazí na kvetnaté opisy tohto takzvaného povstania, bude užitočné od-

volať sa na pripomienky Milana S. Ďuricu, ktorého sme už citovali: „Povstanie neoslobodilo Slovensko od nemeckých zásahov, ale naopak, spôsobilo vojenskú okupáciu zo strany Nemcov. Nezvrhlo bratislavskú vládu, ale ešte viac ju oslabilo zoči-voči nemeckej svojvôli. A nakoniec, krajinu zredukovalo na zónu pre vojenské operácie Wehrmachtu a Červenej armády. Nie je možné vyčísliť hmotné a duchovné škody spôsobené takzvaným *slávnym povstaním*, ktoré v skutočnosti malo pripraviť budúci komunistický režim.“

Z týchto škôd spomeňme fakt, že Židia na Slovensku boli vydaní Nemcom na milosť a nemilosť. Nemci dokončili zatýkanie tých Židov, ktorí zostali a nemali čas sa ukryť u ľudí istých zásad, ktorí sa zamilovali nad ich osudom.

Prirodzene, oná kauza mala svoje hranice, chyby a viny, ale skutočnosť poukazuje na to, že kresťanský realizmus (ten pohoršuje „krásne duše“ túžiace po absolútnej spravodlivosti a po ideáloch, ktoré vyhlasujú vždy, za každých okolností, bez ohľadu na to, aké to bude mať následky pre danú chvíľu) sa dokáže postaviť k faktom a nie k teóriám. Tiso a slovenská vláda predchnutá týmto kresťanským realizmom urobili všetko preto, aby obmedzili rozsah hrôzy, akou bol národný socializmus, na ktorého porazenie bolo potrebných šesť rokov boja a zomknutie sa koalície vtedy najsilnejších štátov sveta. Keby bolo bývalo Slovensko odmietlo nezávislosť

s tým, že za ňu ručí Hitler, alebo keby monsignor Tiso a členovia jeho vlády, ktorí súhlasili s myšlienkou zachrániť, čo sa dá, boli bývali rozhorčene podali demisiu, bolo by to malo ešte katastrofickejšie následky, a to aj pre židovské obyvateľstvo...!

Keď nadišiel koniec, kňaza Tisu všetci zradili, a ako prví ho zradili Američania: Tiso odišiel s vládou do Rakúska z dôvodu postupu Červenej armády, ktorej samotní Američania povolili okupáciu strednej Európy podľa dohody so Stalinom. Tisu nakoniec zatkla americká armáda a odovzdala ho čes.-slov. retribučnej justícii. Už vtedy bolo známe, aký osud ho postihne: nezabúdajme, že Američania a Angličania odovzdali Stalinovi státisíce Ukrajincov, ktorí sa vzbúrili proti komunistickému režimu a pridali sa k nemeckej armáde. Takýchto „zradcov“ Rusi poslali na jatky.

Tiso bol postavený pred „národný súd“ v Bratislave – fotografie ho ukazujú v habite rímskokatolíckeho kňaza, ktorého sa nikdy nezriekol. Bol odsúdený na smrť obesením; ten trest bol stanovený už vopred. Je však dôležité podotknúť, že tento predpojatý súd nezohľadnil mnoho lží o jeho súkromnom živote, napríklad to, že Tiso mal mať údajne dcéru, a odmietol ich ako nepravdivé. Odsúdený ukončil svoj duchovný testament slovami, že zomiera ako svedok prirodzeného zákona, ktorý dal Boh každému národu, aby sa usiloval žiť slobodne, a ako obranca kresťanskej civilizácie proti komunizmu.

Naskutku, slovenský ľud v prvých slobodných voľbách zdrvujúcou väčšinou komunizmus odmietol. Bolo mu však znova nanútené zjednotenie s Českom, kde Moskva mala viac spojencov. Nebolo ich však dosť na to, aby sa dostali k moci demokratickými voľbami. Nakoniec Stalin stratil trpezlivosť a v roku 1948 dal povel na zorganizovanie štátneho prevratu, vďaka ktorému sa komunistom podarilo nastoliť jednu z najhorších tyranií vo východnej Európe, ktorá svoju nenávisť zameriavala zvlášť na veriacich.

Keď *červený* režim padol, Slováci uskutočnili sen Jozefa Tisu: malé, chudobné, ale nezávislé Slovensko si v súčasnosti riadi chod vlastného štátu. A hlavne: Slovensko je dnes povolané žiť v inej dobe, ako bola oná doba ohňa a železa, v akej žil Tiso. Práve tá doba zlomila farára, ktorý napokon chytil uzdu politickej moci a musel ju vedieť udržať v rukách. Bez tejto moci by sa bol celkom dobre zaobišiel. Veľavravné je i to, že Tiso päťkrát vyjadril želanie, aby ho vyššia cirkevná moc – hoci len jeho biskup –, požiadala o odstúpenie z politickej funkcie. Avšak: vôľa bola taká, aby zostal. Z poslušnosti preto zostal. Aj keď vedel, že ho to bude stáť vlastný život. Život položený za svoj národ.

Preložili: Stanislava Moyšová a Jozef M. Rydlo.

(Vittorio Messori: *Jozef Tiso*. In: *Emporio cattolico. Uno sguardo diverso su storia e attualit*. Milano 2006, s. 262 – 268.)

RINO CAMMILLERI

Jozef Tiso, slovenský mučeník

Osemnásteho apríla 1947 po procese, ktorý trval štyri mesiace, bol v Bratislave obesený Jozef Tiso, prezident Slovenskej republiky a katolícky kňaz. V informačných médiách sa jeho vláda vo všeobecnosti odbavuje ako jeden z mnohých fašizmov, ktorými v tridsiatych a štyridsiatych rokoch prekypovala Európa. K tomu *speaker*, ktorý je na rade, v prízvuku pridá ľahký náter antisemitizmu a náfuk filonacizmu, čím vyvolá v poslucháčoch známy pocit „spravodlivosti bolo zadostučinené“: slovenský Tiso, tak ako anglický Mosley, ako belgickí rexisti, ako maďarské šípkové križe, napospol zločinci proti ľudskosti. Pár slov, a potom sa prejde k jednotlivým vykričaným činom. Dejiny toho, čo Tiso predstavoval pre Slovákov, ktorí boli drvení medzi Čechmi, Maďarmi, Rusmi a Nemcami, pre priemerného Európana ostávajú málo zaujímavými „drobnými faktami“ na okraji veľkých dejín. Slovensko iba nedávno (v januári 1993) dosiahlo marenú nezávislosť predovšetkým pod nátlakom Nemecka, ktorého marky asi pomohli sa vyhnúť krvavému kúpeľu balkánskeho typu. Napriek tomu vývoj tejto malej krajiny má veľa spoločných črt s vývojom Talianska. Nanútená jednota Československa predstavovala protestantský a priemyselný sever s katolíckym a chudobným slovenským juhom. Slovenská ekonomia bola umelo vtlačaná do závislosti od českej a od-

trhnutá od svojich prirodzených odbytových trhov, a preto upadala podobne ako ekonómia nášho juhu po jej piemontizovaní. Výsledkom rozpadu Habsburskej ríše bola expanzívna čechizácia. Záujem víťazov, najmä Francúzska, tkvel iba v strategickom obklúčení Nemecka: tým bola vytvorená tá historická absurdita, ktorou bolo Československo.

Slováci boli evanjelizovaní od roku 863 svätými Cyrilom a Metodom za čias veľkej Moravy. Pod uhorskými kráľmi, ktorí sa dávali korunovať v slovenskom hlavnom meste Bratislave, zažili obdobie prosperity. Ako najvernejší katolíci až do čias absolutistických monarchií predstavovali pevnú hrádzu proti husitským a luteránskym heretikom. Chabý centralizmus Márie Terézie a jej syna Jozefa II. viedol v multietnickej ríši k rozduchavaniu kultúrnych a etnických osobitostí.

Bolestné dejiny

Odstránenie latinčiny ako úradného jazyka Habsburského štátu v roku 1788 spolu s nacionalizmom a romantizmom vytvorili situáciu všeobecnej konfliktnosti, v ktorej mohutnejšie etniká sa snažili utlmiť tie menšie. „Apoštoli“ nezávislosti a samosprávy pre svoju vlastnú národnosť vôbec nezohľadňovali podobné požiadavky iných. Tak ako piemontské vojsko postupovalo proti sedliackym obyvateľom nášho juhu, aj hrdina maďarského iredentizmu Lajoš Košút vyzýval potlačiť Slovákov,

ktorí v roku 1848 povstali, ale boli zdrvení maďarskými vládami. Nastala násilná maďarizácia so súhlasom Viedne, a Slováci začali emigrovať do Spojených štátov amerických (takmer polovica národa odišla). Slovenské školy boli zatvárané a dokonca boli Slovákom nanútení aj maďarskí biskupi. Slovenská inteligencia sa zredukovala na nízky klérus. Tento išiel študovať do maďarských alebo rakúskych seminárov, aby sa potom vrátil k svojmu národu. Najreprezentatívnejšou osobnosťou bol monsignor Andrej Hlinka, ktorý bol viac ráz väznený, lebo bránil politické práva Slovákov a vytvoril hustú sieť družstiev podľa encykliky *Rerum novarum*. Bol dokonca svojím biskupom suspendovaný *a divinis*, ale Rím to zrušil. V roku 1905 založil Slovenskú ľudovú stranu, ktorej sa stal v roku 1913 predsedom. V roku 1907 mu bolo znemožnené vstúpiť do kostola, ktorý dal postaviť, a masa veriacich, ktorá za neho manifestovala, bola brutálne postrieľaná. Zavraždených bolo štrnásť osôb, čo pohoršilo aj Tolstoja.

Keď vypukla prvá svetová vojna, niekoľkí českí intelektuáli, čo emigrovali do Ameriky (medzi nimi Masaryk a Beneš) kontaktovali slovenských emigrantov s cieľom založiť spoločný česko-slovenský štát na základe vzájomnej parity (Clevelandská zmluva z roku 1915, obnovená Pittsburskou dohodou v roku 1918). Česi a Slováci v Európe boli v drvivej väčšine verní Habsburskej ríši, ale po porážke centrálnych mocností našli sa pred hotovým faktom. Navyše dohody

sa neplnili tak, ako boli uzavreté, a pôvodná zmluva sa stratila. Nový česko-slovenský štát bol Slovákom nanútený z Prahy vojenskou okupáciou so súhlasom víťazov. Išlo sa tak ďaleko, že aj písanie Česko-Slovensko so spojovníkom bolo vyhlásené za trestné a vznik československého štátu bol vyhlásený stanným právom. Na miesto maďarizácie nastúpila čechizácia, proti ktorej neúspešne bojovala Slovenská sovietska republika Bélu Kuna, aby prinútila Slovákov prijať obnovenú maďarizáciu v komunistickom vydaní. Hlinka na Parížskej konferencii žaloval tento podvod, ale Beneš ho udal ako habsburského agenta a bol vykázaný z Francúzska. Po návrate ho doma odsúdili na šesť rokov väzenia. Slovensko, ktorého ekonómia bola od storočí integrovaná do ekonomie Habsburskej ríše, bolo prinútené hľadať riešenie na malom domácom trhu a skončilo ako česká kolónia. Následkom toho rástol prúd slovenských emigrantov do sveta. Štátne úrady obsadili Česi, ktorí pracovali v mohutnej habsburskej byrokracii, a ich ťaživá laicizácia zapríčinila ďalšie útrapy tradičnému slovenskému katolicizmu.

S Hitlerom k moci

Ale keď v Nemecku vystúpil Hitler a politicky pozvihol národno-socialistické Nemecko, západné mocnosti začali uvoľňovať svoje väzby na Prahu. Táto hľadala náhradu v spojení s Moskvou v roku 1935.

Nemecká diplomacia odpovedala povzbudzovaním maďarského a poľského revanšizmu, ktoré sa nezmierili so stratou území, čo pripadli novému štátu. Taliansko neprejavilo žiaden záujem, a tak sa Československo dostalo do izolácie. Mníchovská dohoda v roku 1938 bola úplnou kapituláciou západných demokracií pred diktatúrami. Ale prezident Beneš ešte ani vtedy nechcel vyjsť v ústrety slovenským požiadavkám autonómie. Keď sa ohrozenie Sudet stalo bezprostredným, bol nútený opustiť svoj úrad a iba potom Praha prijala federalizmus, po ktorom Slováci túžili. Predsedom slovenskej vlády sa stal monsignor Tiso, ktorý nastúpil po Hlinkovi (zomrel v auguste 1938) na čelo Ľudovej strany. V novembri toho istého roku Praha prepustila Maďarom najúrodnejšie kraje Slovenska, čo povzbudilo Hitlera dúchať do ohňa: chcel obsadiť Česko a Moravu a ponúknuť Slovensko a Podkarpatskú Rus Maďarom a Poliakom. 9. marca 1939 Praha vojensky obsadila Slovensko a odstavila Tisu. 14. marca Slovenský snem vyhlásil samostatnosť a v nasledujúci deň český prezident Hácha podpísal v Berlíne kapituláciu, ktorou sa Česko a Morava stali ríšskym protektorátom.

Obranca vlasti

Jozef Tiso, ktorého vzdialení predkovia pochádzali z Benátska, sa narodil v roku 1887 v sedliackej

rodine. Bol žiakom Franza Schindlera, ktorý spolu s Karlom von Vogelsangom na rozhraní 19. a 20. storočia založil *Christlich-soziale Bewegung*, kresťansko-sociálne hnutie, ktoré bojovalo proti štátnemu absolutizmu a byrokratickému centralizmu. Ako farár v mestečku Bánovce nad Bebravou podporoval zakladanie úverových družstiev na pomoc pri nákupoch v duchu konkrétneho uskutočňovania sociálnych encyklík pápeža Leva XIII. Počas prvej svetovej vojny bol vojenským kaplánom. Potom založil vlastenecký časopis, v ktorom publikoval žaloby na nútenú čechizáciu Slovenska. Za to bol dva razy odsúdený do väzenia, ale mu to vynieslo aj zvolenie za poslanca v roku 1925. Na rozdiel od Hlinku, Tiso veril v možnosť dialógu s vládou, ktorej ministrom sa stal v roku 1927. V roku 1932 bol iniciátorom zjednotenia Ľudovej strany so Slovenskou národnou stranou, ktorú viedol evanjelický pastor Rázus. Nový politický subjekt dostal názov Autonomistický blok, ktorý na radu Vatikánu podporil zvolenie Beneša za prezidenta republiky. Po svojom zvolení za prezidenta však Beneš ignoroval svoje prisľúbenia vo veci autonómie. Sudetská kríza, ako sme naznačili, vyzdvihla Tisu na čelo slovenskej vlády. Jeho prvým opatrením bolo zjednotenie rôznych politických strán s výnimkou komunistov. Keď ho Hácha v marci 1939 zosadil, Tiso sa utiahol na svoju faru. Tam za ním prišli Hitlerovi tajní poslovovia a pozvali ho na rozhovor do Berlína. Hitler

mu nanucoval bezprostredné vyhlásenie samostatnosti Slovenska, ale Tiso, ktorý bol za autonómiu a protivil sa nacistickému pohanstvu, to odmietol. Slovenský snem však využil príležitosť a vyhlásil samostatnosť na čele s Tisom. Od tej chvíle sa Hitler všemožne usiloval zbaviť sa toho kňaza, ktorému sa však podarilo počas celej vojny držať nacistické ruky ďaleko od slovenskej ekonómie. Chystali proti nemu dokonca nevydarený atentát, za čo Tiso vyhнал nemeckého vyslanca. Ku koncu vojny Stalin sľuboval Tisovi, že ho ponechá v prezidentskom úrade za cenu sovielizácie Slovenska. Prirodzene, Tiso to rázne odmietol. Keď sa približovala Červená armáda, slovenská vláda, ktorá sa chcela zachovať počas konfliktov neutrálnou, hľadala útočisko v Rakúsku, aby sa poddala Američanom. Títo uväznili Tisu a po tom, čo ho držali v koncentračnom tábore, vydali ho československým vládnym agentom. Tisu a členov jeho vlády deportovali spútaných v reťaziach do Prahy a po roku ich súdili v Bratislave ako vojnových zločincov. Kňaz Tiso predniesol obrannú reč, ktorá trvala dobrých jednásť hodín, ale ho odsúdili na smrť. Jeho poprava hlboko urazila katolíkov a najmä Slovákov, ktorí v nej videli odsúdenie svojho pokusu o samostatnosť. Ešte aj dnes nie je málo tých, čo vidia v Tisovi mučeníka a záchrancu Slovenska proti nacizmu v historickom čase, keď sa všetko sprisahávalo, aby vtlačilo Slovensko do náručia Ríše. V duchov-

nom testamente, ktorý diktoval Tiso krátko pred smrťou, čítame: „Zomieram ako mučeník prirodzeného zákona, ktorý Boh dal každému národu, aby sa domáhal svojej slobody, a ako obranca kresťanskej kultúry proti komunizmu.“

Preložil Milan S. Ďurica

(Rino Cammilleri: *Jozef Tiso, martire slovacco*. Studi cattolici, Milano, anno XLIV, N° 471, Maggio 2007.)

WOLFGANG BAHR

Tiso – slovenská trauma

Aj keď od popravy preláta a prezidenta (1939 – 1945) uplynulo už 60 rokov, stále traumatizuje spoločnosť.

Musieť žiť s tieňom minulosti nie je ľahké. O to ťažšie je to pre toho, kto si práve vydobyl svoje miesto na slnku. Toto platí aj pre slovenský národ, ktorý za svoju prvú nezávislosť v novovekých dejinách vďačí diktátorovi Adolfovi Hitlerovi a nie právu na sebaurčenie.

Viac než tisícročie žili Slováci v Uhorskom kráľovstve bez vlastnej teritoriálnej osobitosti. Zatiaľ čo Česi v 19. storočí získavali čoraz väčšie práva, pre

Slovákov sa ovzdušie stávalo stále dusnejším: V roku 1875 bolo zatvorené posledné slovenské gymnázium, od roku 1898 smeli byť názvy obcí uvádzané len v maďarčine a dokonca aj slovenské časopisy nezriedka slúžili maďarizácii.

V takejto klíme vyrastal Jozef Tiso, prezident „Slovenského štátu“ v rokoch 1939 až 1945.

Študent vo Viedni

Tiso sa narodil 13. októbra 1887 na severe Slovenska. Teologické štúdium absolvoval vo Viedni. Býval v uhorskom kňazskom seminári Pázmaneum. Jeho učiteľmi boli neskorší spolkový kancelár prelát Ignaz Seipel, ako aj neskorší viedenský arcibiskup kardinál Teodor Innitzer, ale predovšetkým teológ morálky prelát Franz Martin Schindler, ktorý bol tiež priekopníkom kresťanského sociálneho učenia a teoretikom Kresťansko-sociálnej strany Karla Luegera.

Pohľadnicu, ktorú raz Tiso poslal svojim priateľom do kňazského seminára v Nitre, považovali predstavení za protimaďarské podpichovanie. Hrozilo mu za to takmer znemožnenie kňazskej vysviacky. Nasutku ako mladý kaplán, ihneď po svojom návrate do Horného Uhorska, rozvinul cieľenú slovenskú národnú angažovanosť. Bol činný v Roľníckom spolku, pôsobil pri založení banky a vyučoval náboženstvo po slovensky. To bolo v roku 1907 zakázané.

Po vzniku Česko-Slovenskej republiky v roku 1918 vstúpil do politického života. Bol jedným zo spoluzakladateľov Slovenskej ľudovej strany, na čele ktorej stál prelát Andrej Hlinka.

Pretože Slováci nemali vlastnú šľachtu a takmer ani meštiansky stav, pripadla od 19. storočia vedúca úloha spoločnosti duchovenstvu, a to nielen katolíckemu.

Ministrom v Prahe

Namiesto obrany pred maďarizáciou nastúpila teraz obrana pred čechizáciou. Táto prebiehala neporovnateľne subtilnejšie. Napríklad v tom, že slovenský pravopis sa mal prispôbiť českému. Do krajiny na úpäť Tatier húfne prichádzali učitelia z českých krajov. Títo pre svoje laicisticko-husitské zameranie narážali na postoje prevažne katolíckeho slovenského obyvateľstva.

Kritika českých postojov priniesla Jozefovi Tisovi v roku 1923 dva mesiace väzenia. Bolo mu znemožnené vykonávať činnosť vysokoškolského učiteľa a biskupského sekretára. Potom až do roku 1945 bol farárom v malom mestečku Bánovce nad Bebravou, a to aj ako prezident republiky. Z toho pochádza aj súčasná obava kryptokomunistov pred návratom „farárskej republiky“.

Politika katolíckej Hlinkovej ľudovej strany sprvoti bola zameraná na dosiahnutie autonómie v rámci Česko-Slovenska. V rokoch 1927 až 1929

bol dokonca Tiso ministrom zdravotníctva centrálnej vlády.

Avšak v tridsiatych rokoch sa tón vyostřil a Hlinka hovoril, že „Slovensko sa nevzdá slovenskej samobytnosti ani za cenu republiky“.

Uloha uskutočniť tieto slová pripadla po smrti mentora jeho nástupcovi Jozefovi Tisovi. Po Mníchovskej dohode (29. september 1938) bola ešte v rámci okliešteného Česko-Slovenska vytvorená autonómna republika a Tiso bol zvolený za predsedu vlády. V „slobodných voľbách“ zvíťazila Ľudová strana s 97,5% hlasov. Keď bol Tiso 13. marca 1939 predvolaný do Berlína, bolo každému jasné, kto udáva tón.

Prezidentom v Bratislave

Nasledujúci deň bol v Bratislave vyhlásený „Slovenský štát“, ktorý väčšine Slovákov doprial uprostred vtedajšieho vojnového virvaru v mnohých ohľadoch obdobie rozkvetu. Okrem iného boli založené Slovenský rozhlas, Národné múzeum, Národná knižnica, stavali sa kostoly a zriaďovali sa školy. Nebolo to však len preto, že existovala samotná republika, ale cenou za to boli aj ľudské obete: Nasadenie slovenských vojakov vo vojne po boku Tretej ríše a predovšetkým vystaňovanie Židov, čo stálo 67 000 životov.

Nepomáhajú tu ani mnohé uisťovania, že prezident Tiso deportácie prechodne zastavil a že nie on,

ale predseda vlády Tuka bol za ne zodpovedný; ani to, že Tiso poskytovaním výnimiek zachránil 5 000 Židov a že samotní Židia ho prosili, aby zotrval v úrade. Nemožno to zmiernovať ani tým, že Židia nadŕžali Maďarom a snažili sa o pripojenie Slovenska k Maďarsku. A už vonkoncom nie tým, že Tisov antisemitizmus nebol rasový, ale že bol motivovaný nábožensky a ekonomicky. Zdá sa, že holokaust za vlády „vodcu“ Tisu predsa len existoval.

Jozef Tiso vo svojom vládnom vyhlásení pred „Snemom Slovenskej krajiny“ vyhlásil: „Pri riešení židovskej otázky nás budú viesť len záujmy slovenského národa.“

Na konci vojny ušiel do benediktínskeho kláštora Kremsmünster a odtiaľ do kapucínskeho kláštora Altötting. Tam ho zajali americké vojská a vydali do Česko-Slovenska, ktoré medzitým znovu vzniklo. Následne bol Tiso vo verejnom procese v Bratislave odsúdený na smrť a 18. apríla 1947 obesený. Obžaloba znela: Vlastizrada, účasť vo vojne na strane hitlerovského Nemecka, potlačenie Slovenského národného povstania v roku 1944 a prenasledovanie kritikov režimu.

Kontroverzný i dnes

To, že téma Tiso je na Slovensku nanajvýš aktuálnou i dnes, ukázali nedávne diskusie v súvislosti s Tisovou biografiou saleziánskeho kňaza Milana Ďuricu, ktorá sa končí 16-stránkovým odporúčaním,

aby bol Tiso vyhlásený za blahoslaveného, ako aj najnovšie diskusie okolo obsadenia postu riaditeľa Ústavu pamäti národa. Právo navrhnúť kandidátov na tento úrad má podľa koalíciej zmluvy Slovenská národná strana. Táto vytrvalo vytýka kresťanským demokratom, že zradili Tisovo dedičstvo a v roku 1992 hlasovali proti obnoveniu nezávislosti. Súťaž o Ústav pamäti národa vyhral Ivan Petranský, ktorý predtým pracoval v Akadémii vied, v Arcibiskupskom archíve v Trnave a v národnej kultúrnej inštitúcii Matica slovenská. Obe mená označujú aj dve generácie, ktoré sa nástojčivo zasadujú o revíziu obrazu Jozefa Tisu: vehementne – ako to robí 81-ročný Ďurica, ktorý sa vrátil z exilu, alebo s diferencovanými sympatiami – ako to koná 31-ročný Petranský.

Pozornosť vzbudzujú aj katolícki cirkevní vodcovia. Ján Sokol, arcibiskup bratislavsko-trnavský, sa v jednom interview na prelome rokov vyjadril, že jemu ako dieťaťu sa v Tisovom štáte vodilo dobre a že on si Tisu „veľmi váži“ a celú „túto dobu“ hodnotí „vo veľmi pozitívnom svetle“. Biskup František Tondra, predseda biskupskej konferencie, mu však v zriedkavej priamosti zazlieval, že znovu otvoril veľmi chúlостivú tému, ale hneď dodal, že ak by Tiso nebol katolíckym kňazom, tak by dnes o ňom už nikto viac nehovoril.

Tento tieň z minulosti, s ktorým musia Slováci žiť, je oveľa väčší než ten, ktorý so sebou nesú Rakúšania. O to viac treba hodnotiť tie hlasy na Slo-

vensku, ktoré pri všetkej úcte k Tisovým dobrým úmyslom otvorene pomenúvajú jeho antisemitizmus a jeho naivitu vo vzťahu k nacionálnemu socializmu a toto bez okolkov aj ľutujú. Vstúpiť do seba by však mali aj Maďari, Česi a nemeckí Rakúšania, ktorí svojou politikou Slovákov priamo či nepriamo vohnali do Hitlerovho náručia.

Preložil Jozef Rác

(Wolfgang Bahr: *Slowakisches Trauma Tiso*, „Die Furche“, Wochenzeitung für Gesellschaft, Politik, Kultur, Religion und Wirtschaft, Wien, Ausgabe Nr. 9 vom 1. März 2007.)

LOTHAR BILY

TISO, Jozef, katolícky kňaz, politik a prvý prezident Slovenska. Narodený 13. 10. 1887 vo Veľkej Bytči (Slovensko), zomrel 18. 4. 1947 v Bratislave (popravený). Bol druhým zo siedmich detí manželov Gašpara a Terézie Tisovcov. Otec bol mäsiarom. Jozef Tiso bol vychovávaný v prísne katolíckom duchu a bol mimoriadne nadaný. Preto mohol namiesto svojho staršieho brata navštevovať vyššiu školu. Gymnaziálne vzdelanie získal v Žiline a Nitre. Po maturite študoval teológiu vo Viedni – ako chovanec známeho Pázmanea. Tam na neho vplývali

katolícko-sociálne myšlienky docenta teológie a neskoršieho rakúskeho spolkového kancelára Ignáca Seipela. V roku 1910 bol vysvätený za kňaza a následne vykonával pastoráciu v niekoľkých menších slovenských obciach. V roku 1911 promoval na doktora teológie. Vojenskú službu vykonával ako vojenský duchovný. Potom bol učiteľom náboženstva na gymnáziu a nakoniec profesorom morálnej teológie v kňazskom seminári v Nitre. Od roku 1919 bol Jozef Tiso činný v Slovenskej ľudovej strane kňaza Andreja Hlinku (1864 – 1938). V r. 1921 sa stáva sekretárom nového nitrianskeho biskupa Dr. Kmeťku, ktorý bol poslancom Ľudovej strany. Jozef Tiso založil dva časopisy *Nitra* a *Duchovný pastier*, odborný časopis pre praktickú pastoráciu. Proces vo veci urážky česko-slovenského prezidenta Tomáša Masaryka mu vyniesol 4 mesiace väzenia a prepustenie zo služby na biskupskom úrade. V roku 1924 sa stáva farárom v Bánovciach nad Bebravou, r. 1925 opozičným poslancom v Prahe. Svoju stranu však priviedol do účasti vo vláde, čím získal kreslo ministra zdravotníctva a športu v rokoch 1927 – 1929. Od roku 1929 je opäť v opozícii na čele tzv. „autonomistického bloku“ – vzniknutého zlúčením Ľudovej strany so Slovenskou národnou stranou. V roku 1930 sa stal Jozef Tiso podpredsedom svojej strany a od roku 1938 nástupcom zosnulého vodcu strany Andreja Hlinku. 6. októbra 1938 na základe Žilinskej dohody získalo Slovensko vnútornú autonómiu

(ako dôsledok Mníchovskej dohody) a Jozef Tiso sa stáva prvým predsedom vlády autonómneho Slovenska. Jeho zosadenie pražskou centrálnou vládou 9. marca 1939 sa stáva zámienkou pre národno-socialistické Nemecko na obsadenie tzv. „zbytku Česka“ (Rest-Tschechei) a jeho premenu na tzv. „Ríšsky protektorát“ (Reichsprotektorat). Slovensko sa 14. marca 1939 vyhlásilo za nezávislý štát pod nemeckou ochranou („Schutzstaat“) a Jozef Tiso sa stáva znovu predsedom vlády (po krátkom utiahnutí sa na svoju faru 10. marca 1939). Nakoniec sa v októbri 1939 stáva prvým prezidentom nového štátu. Hoci podľa ústavy mal Jozef Tiso najsilnejšiu pozíciu v štáte, v skutočnosti bol v permanentnom konflikte s radikálmi a s kruhmi spriaznenými s Nemcami okolo predsedu vlády Vojtecha Tuku (1880 – 1946, popravený). V roku 1941 sa nevydaril puč, ktorý proti nemu zorganizovali fašistické „Hlinkove gardy“. Koncom augusta 1944 obsadila nemecká armáda celú krajinu, aby potlačila sovietsko-československé povstanie, a degradovala slovenskú vládu na bábkový režim. Po príchode Červenej armády v apríli 1945 utiekol Jozef Tiso cez Kremšmünster (Rakúsko) do Altöttingu (Bavorsko). Tam bol zatknutý a postupne väznený vo Freisingu a Garmisch-Partenkirchene. Napriek žiadosti o azyl bol vydaný novej česko-slovenskej vláde. Dňa 2. decembra 1946 bol proti nemu a niektorým ďalším ministrom slovenskej vlády začatý súdny proces. Proti

Jozefovi Tisovi boli vznesené najmä tieto obžaloby: 1. Činnosť za slovenskú samostatnosť pred 14. marcom 1939; 2. zločiny proti slovenskému národu tým, že sa spojil s Hitlerom; 3. zločin proti národnému (komunistami vedenému) povstaniu proti Hitlerovi (jeseň 1944); 4. neľudské konanie, najmä napomáhanie pri likvidácii slovenských Židov. 15. apríla 1947 bol vynesený rozsudok smrti obesením, ktorý bol 18. apríla v bratislavskej väznici vykonaný. – Jozef Tiso sa podľa vlastného vyjadrenia cítil v prvom rade kňazom. Už ako študent ovplyvnený ideami katolíckej sociálnej náuky chápal starostlivosť o duše v spojení so starostlivosťou o sociálnu spravodlivosť. Toto pre neho v konkrétnej situácii znamenalo hlavne starosť o slovenský národ v jeho podriadenej pozícii, ktorá sa ani v novom česko-slovenskom štáte zásadne nezmenila. Jozef Tiso ju cítil ako vnútornú povinnosť angažovať sa pre záujmy svojho národa na konkrétnom stranícko-politickom poli. Základy pre svoju politickú činnosť nachádzal v kresťanskom učení a v jeho princípoch prirodzeného práva. Z katolíckej sociálnej náuky vyvodil hierarchiu troch prirodzených životných jednotiek: indivídium – rodina – národ. Každá z týchto organických jednotiek dostala od Boha individualitu a slobodu rozvíjať sa samostatne podľa svojich vlastných síl. „Verejná moc“, teda štát, má iba stanoviť zásady, práva a povinnosti pre tieto tri prirodzené danosti a napomáhať im pri ich rozvoji. Jozef Tiso

považoval štát za identický s ľudom, s národom. Ľud (alebo národ) je živou organickou jednotkou a prirodzeným nositeľom všetkých práv. Je jediným suverénnym bytím a stojí nad štátom, ktorý mu má slúžiť. Štátny organizmus má byť tak uspošobený, aby bol nástrojom v rukách národa a slúžil jeho blahu. Prvý samostatný slovenský štát bol organizovaný ako „stavovský štát“, kontrolovaný Slovenskou ľudovou stranou, ktorá mala viac ako 350 000 členov. V danej situácii považoval Jozef Tiso systém jednej strany („všetci Slováci v jednej strane!“) a „vodcovský princíp“ za výhodnejší. Pre Jozefa Tisu tiež platilo, že prioritou je vlastný národ („prvoradá je láska k vlastnému ľudu a až potom k iným“). Týmto korporatívnymi predstavami, ktoré individuum veľmi zreteľne podriaďovali spoločenským veličinám „rodine“ a „národu“, a organickým chápaním štátu stál Jozef Tiso úplne na platforme vtedy platnej tradičnej katolíckej sociálnej nauky. Toto rozhodne kresťansko-katolícke sebavedomie neprípúšťalo žiadnu pochybnosť o zásadnom odpore Jozefa Tisu voči národnému socializmu a voči Hitlerovi. Cirkevné kruhy videli v Jozefovi Tisovi garanta proti prevzatiu moci slovenskými národnými socialistami. Mocipáni v Nemeckej ríši ho považovali za nespoľahlivého, klerikála a reakcionára. Na september 1941 bol proti nemu naplánovaný atentát, ktorý iniciovala nemecká tajná polícia (Sicherheitsdienst). To, že na konci predsa len spolupracoval s Nemcami, vždy

obhajoval tým, že mu išlo o to, aby Slovákov zachránil od najhoršieho a odvrátil obsadenie štátu Nemcami. V tejto súvislosti zostáva dodnes veľmi spornou otázka Tisovej účasti na deportáciách a likvidácii slovenských Židov. V roku 1942 bolo v dvoch vlnách do poľských vyhladzovacích táborov vyvezených vyše 56 000 Židov. Z nich prežilo len niekoľko stoviek. Nepochybne bol Jozef Tiso ovplyvnený tradičným antisemitizmom sociálneho katolicizmu v dvojmonarchii. Vnímal Židov ako vykorisťovateľov slovenského ľudu a ako politik sa snažil znižovať židovský vplyv vo všetkých oblastiach verejného života. Tak došlo k tomu, že 9. 9. 1941 bol schválený zlopestný Židovský kódex, ktorý zbavil Židov na Slovensku prakticky všetkých občianskych práv. Jozef Tiso tento „Kódex“ nikdy nepodpísal, ale asi uvažoval o možnom vysídlení Židov. Vo svojej reči dňa 15. 8. 1942 obraňoval deportácie („Slováci sa zbavili svojich škodcov“). Podľa výpovedí dôveryhodných svedkov však nikdy nesúhlasil s fyzickou likvidáciou židovstva (Adolf Eichmann pred súdom v Jeruzaleme: „Tiso ako kňaz nechcel s tým mať nič spoločné.“). Ba čo viac, keď začali prenikať správy o skutočných pomeroch v zberných táboroch v Poľsku (jar 1943), osobne zachránil mnohých Židov pred deportáciami poskytovaním prezidentských výnimiek. Záverom však treba konštatovať, že Jozef Tiso sa nemohol, alebo nechcel presadiť proti antisemitskej vyhladzovacej politike pronacistického

predsedu vlády Tuku a vyslanca Killingerera (títo obaja uzavreli začiatkom roka 1942 plán vysídlenia). Určite to bolo aj z obavy, aby sa Nemcom neposkytol žiadny ďalší dôvod na vojenskú intervenciu. Na posledné veľké vlny deportácií po obsadení nemeckými jednotkami (od septembra 1944) Slováci už viac nemali žiadny vplyv. – Pokiaľ nie sú skutočné udalosti do posledných jednotlivostí objasnené, bude veľmi ťažké objektívne posúdiť osobu Tisu. Jeho následné posudzovanie kolíše medzi nekritickým uctievaním („najväčší syn slovenského národa“) a rozhodným odmietnutím („fanatický antisemita, prisluhovač nacistov“). Po zmenách v roku 1989 a po zriadení nového slovenského štátu k 1. 1. 1993 sa začala verejná diskusia o úlohe Tisu. Nacionalistické a katolícke kruhy hodnotia jeho postavu veľmi pozitívne, dokonca sa objavujú ojedinelé požiadavky, aby ho pápež vyhlásil za blahoslaveného. Dnes je možné urobiť nasledujúci súhrn: 1. Tisova politika sa pohybovala v medziach tradičnej hierarchicko-stavovskej náuky o spoločnosti. 2. Jozef Tiso určite nebol priateľom ani prívržencom Hitlera, resp. národného socializmu. 3. Nie je možné poprieť jeho antisemitizmus: Bol zakorenený v nacionalisticko-ľudovom myslení, podľa ktorého bol vzťažným bodom jedine slovenský ľud. V tomto rámci mohol aj kňaz Jozef Tiso akceptovať určité protizhidské opatrenia. Tisov „príspevok“ k riešeniu židovskej otázky je v porovnaní s Tukovou politikou „mierny“,

ale stále hodný odsúdenia a odmietnutia. Takže na konci sa Jozef Tiso javí ako tragická postava, zamotaná do vlastných rozporov, ktorej sa nepodarilo včas uvoľniť z osídíel nacistických zločinov. Tiso sa konečne pokúšal Židov ľudsky zachraňovať, politicky ich však už obetoval.

Diela:

Ideológia Slovenskej ľudovej strany, 1930; *Pravda o Slovákoch*, obhajovacia reč pred Národným súdom v Bratislave, 17. a 18. marca 1947, vydavateľ Jon Sekera (= pseudonym Jozefa Pauču), Passau, 1948.

Literatúra:

Tido Gašpar, *Der Präsident der slowakischen Republik*, Preßburg 1939; – Štefan Polakovič, *Tisova náuka*, Bratislava 1941; – Povereníctvo Informácií (Hrsg.), *Pred súdom národa. Proces s Dr. J. Tisom, Dr. F. Ďurčanským, A. Machom v Bratislave v dňoch 2. dec. 1946 – 15. apr. 1947*, 5 Bde., Bratislava 1947; – K. Čulen, *Po Svätoplukovi druhá naša hlava. Život Dr. Jozefa Tisu*, Middletown 1947; – František Bokes, *Die Geschichte der Slowakei*, Prag 1954; – J. Lettrich, *History of Modern Slovakia*, London 1955; – T. Zubek, *Monsignor Jozef Tiso. Controversial Personality*, in: *Homiletic and Pastoral Review* 56, NY 1956, 121 – 126; – Oscar J. Neumann, *Im Schatten des Todes*, Tel Aviv 1956; – L. v. Gogolak, *Beiträge zur Geschichte des slowakischen Volkes*, München 1963; – Milan S. Ďurica, *La Slovacchia e le sue relazioni politiche con la Germania 1938–1945*, Padua 1964; – Collegium Carolinum Bd. 15, *Die Slowakei*

als mitteleuropäisches Problem in Geschichte und Gegenwart, München 1965; – J. K. Hoensch, *Die Slowakei und Hitlers Ostpolitik*, Köln-Graz 1965; – František Vnuk, *Dr. Jozef Tiso. President of the Slovak republic*, Sydney 1967; – Milan S. Ďurica, *Die slowakische Politik 1938/39 im Lichte der Staatslehre Tisos*, Bonn 1967 (Gastvorlesung); – Johann Kaiser, *Die Politik des Dritten Reiches gegenüber der Slowakei 1939–45*, 1969; – Jozef Paučo, *Dr. Jozef Tiso a židovská otázka*, in: *Jednota*, Katolícky týždenník, Middletown (USA), Jg. 70, Nr. 3625-3631 (Jan./Feb.1970); – Franz M. Schneider, *Jozef Tiso – katholischer Priester und Staatspräsident der Slowakei*, Rom 1970; – Milan S. Ďurica, *La republica eslovaca y la tragedia de los judios europeos*, Buenos Aires 1975; – Yeshayahu Jelinek, *The Parish Republic: Hlinka's Slovak People Party 1939–1945*, New York 1976; – Lisa G. Nardini, *Tiso: Una terza proposta*, Padua 1977; – Dorothea El Mallakh, *The Slovak autonomy movement 1935–39*, 1979; – Wolfgang Venohr, *Aufstand in der Tatra. Der Kampf um die Slowakei 1939–44*, 1979; – Ernst Zeisel, *War der Priester und Präsident Tiso Hitlers Handlanger und ein Judenverfolger?*, Benediktbeuern 1979 (Diplomarbeit); – Ladislav Lipscher, *Die Juden im slowakischen Staat 1939–45*, 1980; – Karin Schmid, *Die slowakische Republik 1939–45. Eine staats- und völkerrechtliche Betrachtung*, 2 Bde., 1982; – Yeshayahu Jelinek, *The Lust for power: Nationalism, Slovakia and the Communists 1918–48*, 1983; – Milan S. Ďurica, *Jozef Tiso slovenský kňaz a štátnik*, Abano Terme 1989; – Tilman Berger, Art. *Slowakei*, in: P. Rehder (Hrsg.), *Das neue Osteuropa von A–Z*, München 1992, 633–635; – Tilman Berger, Art. *Tiso, Jozef*, in: P. Rehder (Hrsg.), *Das neue*

Osteuropa von A–Z, München 1993, 699; – Toni Herget, *Die freie Slowakei*, in: *Olmützer Blätter*, 41. Jg., Heft 6/1993, 66–68; – LThK X, 209 (M. Lacko); – Ivan Kamenec, *Tragédia politika, kňaza, človeka*. Bratislava 1998; – Walter Brandmüller, *Holocaust ind der Slowakei und katholische Kirche*, Neustadt an de Aisch 2004; Milan S. Ďurica, *Jozef Tiso 1887 – 1947. Životopisný profil*, Bratislava 2006. – Posledná úprava: 13. 09. 2006

Preložil Jozef Rácz.

(*Biographisch-Bibliographisches KIRCHENLEXIKON (BBKL)*, Traugott Bautz Velag, Herzberg, zväzok XII (1997), stĺpce 183 – 188.)

Dr. Jozef Tiso a jeho zásluhy o slovenský národ

Dr. Jozef Tiso se narodil 13. 10. 1887 v nacionálně uvědomelé slovenské katolické rodině drobného zemědělce. Pochází ze sedmi dětí. Po absolvování obecné školy v Bytči, studiu na římskokatolickém gymnaziu v Žilině a piaristickém gymnaziu v Nitře se stal v roce 1911 doktorem teologie ve Vídni. Jako mladý kaplán se na několika svých působitích kromě pastorační činnosti a vyučování náboženství neustále věnoval národní osvě-

tě, naučným přednáškám, slovenskému divadlu, učil slovenský pravopis a pomáhal organizovat hospodářský život drobných řemeslníků.

Od počátku I. světové války působil v armádě jako polní kurát a později se stal v Nitře profesorem náboženství na piaristickém gymnáziu. Byl jmenován papežským prelátem a stává se spirituálem semináře, biskupským tajemníkem a profesorem teologie na Vysoké škole bohoslovecké. Společně s E. Filkornem vydává časopis *Nitra*, organizuje ve městě uskupení národně uvědomelých Slováků a zakládá s nimi místní SNR. 12. 12. 1918 vítá ve městě československé vojsko.

Zakládá organizaci Slovenské ľudové strany v Nitře a její mládežnickou organizaci Orol. Současně vydává týdeník *Ludová politika*, rediguje časopis *Duchovný pastier* a probouzí slovenský lid v křesťanském duchu svými skvělými řečnickými vystoupeními. Roku 1925 je zvolen poslancem za SLS a po boku A. Hlinky se zařazuje k nejvýznamnějším postavám autonomistického hnutí. Od roku 1930 výrazně ovlivňuje ideové a politické formování autonomistů ve slovenském národě. Jako hlavní organizátor sjezdu autonomistů v r. 1932 se přičinil, aby se HSLS a SNS sjednotily v obrane svébytnosti slovenského národa proti hlasatelům čechoslovakismu. Na základě slibu podpořit snahy o získání autonómie (nezaměňovat s odtržením! – pozn. aut.) Slovenska podporil v roce 1935 Benešovu kandidaturu na post prezidenta. Be-

než však nejen že slib nesplnil, ale nadále odmítal dokonce uznat i osobitost slovenského národa.

Po mnichovském diktátě byla 6. října 1938 vyhlášená autonomie Slovenska a její výkonnou moc převzala nová vláda v čele s dr. Tisem. 18. 11. 1938 schválil prezident Emil Hácha slovenskou vládu. Tím Slovensko po dvaceti letech usilování dosáhlo stejného postavení v rámci ČSR, jaké měla Podkarpatská Rus.

V kritických chvílích odjíždí dr. Tiso 13. března 1939 se souhlasem HSLŠ a slovenské vlády do Berlína jednat s Hitlerem. Tam je Hitlerem a Ribbentropem vyzván, aby bleskové vyhlásil samostatnost Slovenska, nebo jinak že bude Slovensko ponecháno vlastnímu osudu a obsazeno Maďary. Dr. Tiso odmítl ponížující a nelegální cestu vyhlášení samostatnosti z Berlína. Telefonicky zabezpečil, aby na následující den svolal prezident Hácha Slovenský sněm a jeho poslanci 14. 3. 1939 pár minut po 12. hodině legálně a jednohlasně vyhlásili samostatnost. Jeho prvním ministerským předsedou se stal dr. Jozef Tiso. V říjnu 1939 byl zvolen předsedou HSLŠ a stal se prezidentem Slovenského štátu.

Během doby, po kterou zastával prezidentský úrad, dokázal zabránit zotročení slovenského národa Německem a diplomaticky vzdorovat nestydatým německým požadavkům. Nasazení slovenských vojáků do válečných operací omezil na minimum, stejně jako válečné hospodářské ztráty. Pod jeho ve-

dením došlo k rozvoji slovenského průmyslu a zemědělství a všeobecnému zvýšení životní úrovně. Na nátlak Německa v prosazování tzv. rasových zákonů nepřistoupil a zavedl vlastní koncepci percentuelního zastoupení neslovanských národností v hospodářském a kulturním životě. Transporty Židů do Polska byly z Tisova rozkazu zastaveny ihned, jak se z důvěryhodných zdrojů zjistilo, co tam Židy čeká. Tiso sám zachránil život asi 30 000 Židům tím, že nepodlehł německému nátlaku a nevydal je k odtransportování. V průběhu války se chtěl třikrát vzdát svého úřadu, ale dokonce i sami židovští rabíni za ním chodili a prosili ho, aby zůstal. Věděli, že bez něj by byli ztraceni.

Za to všechno byl dr. Tiso, podobně jako náš mučedník za národ dr. Emil Hácha, po valce obžalován ze zločinu kolaborace, postaven před soud a popraven. Na jeho smrti se největším dílem podepsal zednář dr. Beneš, který byl charakterově pravým opakem Tisovým. Spáchal tak politickou a justiční vraždu.

Dr. Tiso byl pravý vlastenec, který se obětoval pro svůj národ, pravý pastýř, který neopouští svoje stádo a neutíká před vlky, ale který dává svůj život za svoje stádo, pravý kněz a křesťanský politik. Ačkoliv sám nepodepsal jediný rozsudek smrti, byl vydán do rukou nepřátel a odsouzen k potupné smrti oběšením. V tom nelze nevidět analogii s osudem Spasitelovým.

Ptájme se jen, kde bylo těch 30 000 zachráněných Židů, když čekal na každý hlas, který by se pozvedl k žádosti o milost pro něj?

(Redakčný úvodník v americkom českom týždenníku *Nedělní hlasatel* zo dňa 13. novembra 1994, s. 1, 4 – 5.)

W. C. HRADSKÝ

Památce Monsignora Tisu

Proč mračí se Tatra v mlhách šedých?
Proč trudno šumí slovenské lesy?
Proč smutek ve Slováků tvářích bledých?
Proč stichly ve všech vískách šumné plesy?

Vždyť přehnaly se těžké mraky války
a ztichl rachot střely, hrůza boje!
Co smutně hledí Slovák v tajné dálky
a srdce všech je plné nepokoje?

Že monsignora Tisu více není?
On v neznámém kdes hrobě leží!
Ta zvěst' teď po dedinách krev všem pění
A smutek těžký celým krajem běží...

Já nečetl jsem politické zprávy,
ni soudní přelíčení nesledoval.

Já nezáviděl politické slávy,
kdo v tomto poli zalíbení choval.

Však v moje srdce těžká bolest klesla
nad trudnou zprávou tragické té smrti.
Ten žal má ruka v tyto verše vnesla,
bol těžký v mojí duši všecko drtí.

Já tyto verše napsal ze soucitu,
co tryznu synu bratrského lidu.
Však z bázně jsem je zanes do úkrytu,
až srdce zvířená se ztíší v klidu.

18. dubna 1947.

Dnes po letech čtu tyto verše znova
a zármutek se nový v srdce krade:
Neb tyran vrhá v utrpení nová,
lid drahý Tisův v okovech je všade!

A proto, monsignore Tiso, bratře v Kristu,
co pomněnku ti nesu tuto píseň,
jdu v duchu k předraženému tvému místu
a k tvému hrobu klekám, v srdci tíseň.

Ak kolem hučí neláska a vrava,
mne lid tvůj vždycky milým bratrem bude.
Jen ďábel v srdci lidu nesvár dáva.
Tvůj odkaz láska. – Láska všude!

LINEA RECTA BREVISSIMA

priamo najbližšie k pravde

7

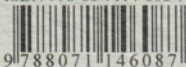
*Ústav dejín kresťanstva na Slovensku
v spolupráci s vydavateľstvom LÚČ
v edícii LINEA RECTA BREVISSIMA predkladajú
záujemcom stručnou, ale vedecky dokumentovanou formou
menej známe, kontroverzné, zamlčovane a neraz falšované
historické témy a ich účelovo podmienené interpretácie,
ktoré sa odrážajú na súčasnom myslení mnohých
a podmieňujú spoločenské dianie v našom národe a štáte.*

*Naším zámerom je priblížiť sa k historickej pravde.
Lebo len pravda naozaj oslobodzuje.*

Doteraz vyšli:

- 1. Odkedy sme Slováci?*
- 2. Polemický pohľad na Dejiny Katolíckej cirkvi*
- 3. Kedy sme vstúpili do dejín?*
- 4. Nacionalizmus alebo národné povedomie?*
- 5. Priblížiť sa k pravde*
- 6. Moravskí Slováci*

ISBN 978-80-7114-608-7

9 788071 146087